

СТРУКТУРА ЛЕКСИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ ПОХІДНИХ ІМЕННИКІВ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Мова – це універсальний засіб спілкування, і уся сукупність мовних елементів, увесь устрій мови, пристосований для цього [5, 78]. Слово або лексема представлена на семантичному рівні семантемою, що має свою власну структурну організацію, об'єднуючи в своєму складі ряд сем, на які її можна розкласти у процесі компонентного аналізу. Семантема, володіючи ієрархічною організацією, включає ще й загальні семи родового значення, або архісеми, та диференційні семи видового значення [1, 200].

Не зважаючи на те, що тривалий час лексичне значення вважалося неподільним монолітом, на сучасному етапі воно вважається складним мовленнєво-мисленнєвим утворенням, до складу якого входять структуровані певним чином семантичні елементи, що співвідносяться з властивостями, ознаками та відношеннями позначуваного предмета. **Актуальність** розвідки зумовлена відсутністю комплексних досліджень семантичної структури лексичного значення похідних одиниць.

Мета дослідження полягає у вивченні компонентної структури лексичного значення похідних іменників на позначення особи німецької та української мов.

Лексичне значення слова – це компонентна структура, яка являє собою сукупність кількох простих значень, що нерозривно пов'язані між собою, і забезпечують можливість вживання слова [6, 36; 7, 23]. Разом із архісемою, диференційні семи складають ядро лексичного значення, його інтенціонал. Проте, на цьому семантика слова не вичерпується, включаючи імплікаціонал, тобто периферійні семи, які обумовлені інтенціоналом лексичного значення, який також структурно організований завдяки ймовірним, причинно-наслідковим та іншим залежностям.

У сучасній лінгвістиці компонентна структура лексичного значення слова розглядається крізь призму відношень, у які слово вступає, і визначається з урахуванням таких аспектів: зв'язком із предметом або явищем реальної дійсності (денотатом) [4, 47]; відношенням до категорій логіки, передусім до поняття (сигніфіката) [8, 75]; співвідношенням із думками, почуттями та бажаннями самої людини, включаючи суб'єктивний та оцінний компоненти (кононат) [1, 173]; системно-мовною, або лінгвальною значущістю [1, 190]; фізичним контекстом та прагматичними особливостями [9].

Більшість похідних слів утворюється за допомогою словотвірних засобів. Розуміння похідного слова як джерела не тільки номінації, а й правил його утворення за певними моделями і схемами [11, 146] дозволило виявити механізм побудови похідних словотвірних структур: дія аналогії, асоціативні процеси в лексико-семантичній системі, структурна і семантична взаємодія твірної основи і афікса, утворення стилістичної та функціональної маркованості похідних лексичних одиниць в результаті такої взаємодії тощо. Похідне слово як об'єкт нашого дослідження втілює в собі єдність узагальнення, комунікації і мислення.

Предметом або денотатом, що лежить в основі плану змісту мовної одиниці, є окрема реалія, що відображена і закріплена мисленням в значення мовного знака [1, 158]. Денотатами слова являються предмети, події, властивості, дії, почуття, відчуття, пов'язані із внутрішнім світом людини, моральні та логічні поняття, що склалися в процесі духовного розвитку суспільства. Якщо мова в цілому відображає дійсність, то слово, зокрема, позначає предмет у широкому розумінні, тобто це не лише реальні речі, але й істоти (люди і тварини), якості істот і речей, дії і їх властивості [7, 27].

Предмет і поняття – два взаємодіючих фактора, що визначають лексичне значення слова, оскільки, з одного боку, сумісні ознаки, які утворюють поняття, відштовхуються від предмета, з іншого – будь-які логічні операції над предметами неможливі без тих узагальнень, що містяться в сигніфікатах [7, 30]. Поняття – це категорія мислення. Воно виникає в свідомості (процесі відображення дійсності мозком людини) як узагальнення об'єктивно існуючих однорідних предметів і являє собою результат узагальнення і виділення предметів чи явищ певного класу за визначеними загальними і водночас специфічними для них ознаками. Поняття лежить в основі лексичного значення, хоча його межі можуть бути нечіткими. А лексичне значення, в свою чергу, об'єднує в собі два тісно пов'язаних між собою компонента: денотативний та сигніфікативний. Сигніфікативне значення – це відношення словесного знаку до сигніфіката або поняття. Воно є центральним аспектом значення слова, так як кожен знак повинен бути носієм відомого змісту.

Однак, значення лексичної одиниці не можна зводити лише до розпізнавальних називних рис. Семантика слова передає способи розуміння мови і світу, внутрішнього стану адресанта,

тому вона має показати усі словесні семантичні нюанси, що стає можливим за включення до спектру семантики слова його конотативного компоненту. Конотація слова – це додатковий елемент смислу повідомлення (висловлення), що виникає із взаємодії вихідних значень речень і слів з фоновими знаннями учасників спілкування під впливом контексту чи ситуації.

Конотація вважається додатковим значенням слова, словосполучення чи виразу, його супровідними семантичними або стилістичними відтінками, що накладаються на основне значення, служать для вираження різних експресивних, емоційно-оцінних забарвлень і можуть надавати висловлюванню урочистості, невимушеності, фамільярності тощо. З іншого боку, конотація – це продукт історичного розвитку значень слів (та виразів), що йдуть у цьому поступальному русі не тільки за розвитком свідомості людини в процесі пізнання нею дійсності; це й ті дані, які асоціативно супроводжують знання про світ і які неявно виражаються в тексті, а конотація, вбираючи їх в себе у вигляді внутрішньої форми, експлікує з тим, щоб підготувати відповідний прагматичний (експресивний ефект).

У сучасному мовознавстві немає одностайної думки щодо структури конотативного компонента лексичного значення. На погляд лінгвістів, конотація – це сукупність емоційного, оцінного, експресивного та функціонально-стилістичного компонентів, які часто переплітаються і взаємодіють у значенні слова. На мовному рівні переважна більшість похідних іменників німецької та української мов мають нейтральну конотацію, оскільки називають осіб за їх професіями, хворобами, станом та ін. Але, ряд іменників містить у своїй структурі конотативні семи, зокрема оцінного або емоційного характеру. Осмислення оцінної складової конотації, як здатності позначати позитивне і негативне відношення мовця до предметної або референтної інформації може бути зведений до вираження двох протилежних оцінок: *позитивної (меліоративної)*, наприклад нім. *Altruist* (альтруїст), *Beileger* (миротворець), *Favorit* (улюбленець); укр. *ідеаліст*, *майстер*, *патріот*; та *негативної (нейоративної)*, наприклад нім. *Abderit* (нерозумна людина), *Blödser* (дурень), *Faulenzer* (ледар), *Gauner* (шахрай), *Pfuscher* (шарлатан); укр. *аферист*, *ідіот*, *провокатор*.

Під емоційним компонентом конотації слова розуміють вираження словом емоції чи почуття, оскільки, крім асоціацій певний образ породжує ще й емоції та оцінку. Тому, емотивність – це категорія, яка виражає ціннісне у своїй основі ставлення до дійсності. У складі конотації ця категорія синтезує в собі два аспекти оцінки – за якістю та за кількістю, а, крім того, ще дві домінанти – емоційну та антропометричну: нім. *Donnerer* (запальна людина), *Flenner* (плакса), *Haderer* (задирака), *Ironiker* (кепкун), *Lacher* (реготун), *Lärmer* (скандаліст), *Polterer* (шумлива людина); укр. *гуморист*, *агресор*, *панікер*, *скандаліст*.

На характер лексичного значення слова впливають різні фактори його формування: об'єкти реальної дійсності, психічні процеси, що супроводжують номінацію (почуття, особливості сприйняття навколишнього світу, його оцінка), та власне мовні відношення між словами (парадигматичні, синтагматичні та епідигматичні), визначаючи при цьому структурний компонент лексичного значення. Структурне значення – це співвідносне значення, що вказує на відношення слова до інших слів мови, з якими воно може вступати в синтагматичні і парадигматичні відношення. Воно допомагає визначити місце слова в лексичній системі мови шляхом протиставлення його іншим словам, які входять в систему, і встановлення його ролі та відношень з усіма іншими лексичними одиницями мови [10, 113]. Виділяються два підвиди структурного значення: синтагматичне структурне значення, що характеризує лінійні відношення слова, його семантичну дистрибуцію і валентність, тобто його здатність вступати в смислові відношення з іншими лексичними одиницями; парадигматичне структурне значення, що характеризує вертикальні відношення слова, яке входить в певний клас.

Слово або вислів у процесі комунікації передає інформацію про предмет повідомлення, відношення мовця до предмета повідомлення, а також про ситуацію комунікації. Його лексичне значення відповідно складається із предметної співвіднесеності (денотативного компонента), із поняттєво-семантичного компонента (сигніфікат), із емоційно-оцінного (конотативного) компонента лексичного значення, та із прагматичного, який пов'язаний з вказаними компонентами і надає денотативному змісту додаткову інформацію про учасників і умови комунікації [5, 78]. Прагматичне значення закріплюється за певним словом і, в наслідок цього стає компонентом лексичної семантики.

Прагматичний компонент лексичного значення представляє собою додаткову по відношенню до предметного змісту інформацію про учасників і умови комунікації. Прагматичний компонент стає необхідною складовою в структурі лексичного значення похідних одиниць, визначаючи прагматичні параметри вживання лексичних одиниць, основні умови їх реалізації та функціонування [5, 79]. Похідні іменники мають прозору семантику завдяки твірній основі і суфіксу, тобто твірна основа повинна бути стилістично маркованою, а суфікс – нейтральним, або

навпаки, твірна основа – нейтральна, а суфікс вносить в похідне слово різні стилістичні відтінки, наприклад нім. *Adulter* (перелюбник, невірний чоловік) від *adult* (дорослий, повнолітній), *Andächtler* (святоша, фарисей) від *Andacht* (благоговіння), *Blender* (обманщик) від *blenden* (осліпляти).

Отже, у структурі лексичного значення слова виділяються такі компоненти: *денотативний* або *логіко-предметний* – компонент, що характеризує співвіднесеність слова із предметом, який ним позначається, тобто зв'язок фонетичної оболонки слів із речами об'єктивної дійсності; *сигніфікативний* або *поняттєво-семантичний* – компонент, яким позначається відношення слова до поняття, узагальненого мисленнєвого уявлення про клас предметів і зазвичай називається просто значенням слова; *емотивно-конотативний* – компонент, пов'язаний із емоційно-експресивним та оцінним відображенням предметів та явищ зовнішнього світу. Конотативний компонент зазвичай є стилістично маркованим через емоційно-експресивне вираження мовцем оцінки чи ставлення до того чи іншого предмету об'єктивної дійсності; *структурний* – компонент, який виражає значення співвіднесеності, вказує на відношення слова до інших слів мови, з якими воно вступає у синтагматичні, парадигматичні та епідигматичні зв'язки; *прагматичний* – компонент, який несе інформацію про учасників акту спілкування. Порівняно із вище названими компонентами, прагматичний компонент вважається додатковим, і тісно переплітається і конотативним значенням.

Розглянемо структуру лексичного значення наступних похідних. У семантичній структурі іменника *Geiger* виділяються такі компоненти: 1) денотат – особа; 2) сигніфікат – професія; 3) конотат – нейтральність; 4) реляція – певне синтаксичне оточення. У похідному *Besatzer* виділяються такі семантичні компоненти: 1) денотат – особа; 2) сигніфікат – діяльність; 3) конотат – негативна оцінність; 4) реляція – певне синтаксичне оточення; 5) прагматичність – зневага. У семантичній структурі лексеми *Erhalter* актуалізується такі складові: 1) денотат – особа; 2) сигніфікат – діяльність; 3) конотат – позитивна оцінність; 4) реляція – певне синтаксичне оточення; 5) прагматичність – поетичність.

Таким чином, значення мовного знаку являє собою комплексне вираження відображеного в свідомості об'єкта номінації. У процесі опису структури лексичного значення слова виділяються його самостійні компоненти, які тісно взаємопов'язані і утворюють єдину структуру, що визначає системні та функціональні характеристики слова.

Список використаних джерел

1. Алефиренко Н.Ф. Спорные проблемы семантики : Монография / Н.Ф. Алефиренко. – М. : Гнозис, 2005. – 326 с.
2. Вольф В.М. Функциональная семантика оценки / В.М. Вольф. – М. : Наука, 1985. – 230 с.
3. Гак В.Г. Семантическая структура слова как компонент семантической структуры высказывания / В.Г. Гак // Семантическая структура слова. – М. : Наука, 1971. – 216 с.
4. Іщенко Н.Г. Оцінний компонент лексичного значення слова / Ніна Григорівна Іщенко // Філологічні трактати. – Суми : СумДУ, 2010. – Том 2. – №3. – С. 47-49.
5. Іщенко Н.Г. Прагматичне значення похідних іменників / Ніна Григорівна Іщенко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – Луганськ, ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2012. – №14 (249). – С. 78-84.
6. Катц Дж. Семантическая теория // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1981. – Вып. 10. Лингвистическая семантика. – С. 33-49.
7. Косовский Б.И. Типы значений слова / Б.И.Косовский // Методы изучения лексики. – Минск : Изд-во Белорус, ун-та, 1975. – С. 18-27.
8. Плотников Б.А. Основы семасиологии / Б.А. Плотников. – Минск : Выш. шк., 1984. – 223 с.
9. Середа Н.А. Похідні іменники з категоріальним значенням якості в сучасній німецькій мові : семантичний та прагматичний аспекти : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.04 / Н. А. Середа. – К., 2009. – 20 с.
10. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию / Ф. де Соссюр / [пер. с фр. яз. под ред. А.А. Холодовича; ред. М.А. Оборина]. – М. : Прогресс, 1977. – 696 с.
11. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / Wolfgang Fleischer, Irmhild Barz. – [2. Aufl.]. – Tübingen : Niemeyer, 1995. – 382 S.

Анотація. Стаття присвячена вивченню семантичної структури лексичного значення похідних іменників німецької та української мов. Лексичне значення має комплексну структуру і складається із денотативного, сигніфікативного, конотативного, структурного та прагматичного компонентів. Поряд з цим, похідному слову властива наявність також словотвірного значення.

Ключові слова: похідне, семантика, денотативний, сигніфікативний, конотативний, структурний та прагматичний компоненти семантики.

Summary. The article considers the semantic structure of lexical meaning of derivative nouns of German and Ukrainian. The lexical meaning of word is the component structure, which is the whole scope of few simple meanings, which are directly connected with each other and provide the ability of word's use.

In the structure of lexical meaning of derivative word such components are allocated: denotative component, which characterizes correlation of word with by it denoted thing, it means the connection of phonetic cover with real things; significative component, which denotes the relation of word to concept and is called just the lexical meaning of word; emotion-connotative component, which is connected with emotion-expressive and evaluating reflection of things and occurrence of reality. Connotative component is, as usually, stylistically labeled because of by speaker emotion expressed evaluating or relations to one or other object; structural component, which expresses the meaning of correlation and shows the relation of word to other words and joins in syntagmatic, paradigmatic and epidigmatic relations; pragmatic component, which carries the information about the members of communication. As compared to other components of lexical meaning, the pragmatic component is secondary and closely connected with connotative component.

The understanding of derivative word as a source of not only the nomination, but its formation rules for certain models revealed the mechanism of building structures derived structural word: action analogies, associative processes in lexical-semantic system, structural and semantic interaction of bases and affixes, formation of stylistic and functional setting of bases of lexeme.

Key words: derivate, semantics, denotative, significative, connotative, structural and pragmatic components of semantics.

Отримано: 17.02.2015 р.

УДК 811.111:811.161.1:[81'373:72

Федуленкова Т.Н.

УНИВЕРСАЛЬНОЕ И СПЕЦИФИЧЕСКОЕ В МОРФОЛОГИЧЕСКОЙ ВАРИАНТНОСТИ ФРАЗЕОЛОГИИ НЕРОДСТВЕННЫХ ЯЗЫКОВ (НА МАТЕРИАЛЕ АНИМАЛИСТИЧЕСКИХ ФЕ АНГЛИЙСКОГО, РУССКОГО И КАЗАХСКОГО ЯЗЫКОВ)

Фразеологическая вариантность как лингвистическая проблема переживает свою уже полувековую историю. Свыше пяти десятилетий назад вышли в свет первые научные публикации, посвященные вопросам варьирования фразеологических единиц. Тем не менее, эта проблема все еще далека от своего решения и год от года привлекает внимание все большего числа исследователей языка [6; 10; 19; 18, 62-69].

Сложность изучения проблемы вариантности обусловлена сложностью самого процесса лингвистического изменения, который представляет собой не единый акт, а совокупный результат ряда совершенно различных процессов, протекающих более или менее независимо друг от друга [8].

Проводя анализ воззрениям лингвистов на проблему вариантности, отмечаем, что они подразделяются на две группы. С одной стороны, исследователи рассматривают варианты как недостаток естественного языка, как аномальное явление, как избыточную категорию в языке [2, 6-12; 9, 55; 14, 157]. Приверженцы другой позиции пишут о вариативности как о фундаментальном свойстве языка, присущем всем его единицам и уровням [11, 187], подчеркивая, что способность к варьированию является неотъемлемым свойством функционирующего языка [7, 123], без которого его изменение и развитие немислимы.

Очевидно, что вариантность представляет собой одно из важнейших условий развития языка, так как посредством изменения соотношений между вариантами происходят многие сдвиги на всех языковых уровнях. Мы поддерживаем точку зрения тех лингвистов, которые оценивают вариантность как «имманентное функциональное свойство языка», как «непременное условие функционирования языка», как «способ существования и функционирования всех единиц языка» [1, 35-36; 13, 84; 16, 71-73].

Что касается динамики развития категории вариантности в целом, выявляемой при сравнении отдельных языковых систем, то здесь также не наблюдается единства точек зрения. Пол-